К. О. Бабікова,
к. с.-г. н., Інститут агроекології і природокористування НААН
ORCID ID: 0000-0002-9726-0671

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.8.24

ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИСТИЧНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

K. Babikova,
PhD in Agricultural Sciences, Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

INSTITUTIONAL ASPECTS OF DEVELOPMENT OF RECREATIONAL AND TOURIST NATURE MANAGEMENT

Визначено, рівні впливу розвитку рекреаційно-туристичної діяльності. Запропоновано еколого-економічні важелі, які забезпечують збалансоване природокористування, а також використання стратегічних напрямів реалізації інституціонального забезпечення, оскільки ці напрями набувають нині актуальності на регіональному рівні. Обґрунтовано напрями вдосконалення управлінських процесів рекреаційно-туристичної галузі. Запропоновано етапи вдосконалення розвитку рекреаційно-туристичного природокористування.

Визначено, що нормативно-правове регулювання навколишнього природного середовища входить застосування економічних методів та важелів, оскільки економічні важелі передбачають: залучення інвестицій у розвиток зеленого туризму, рекреаційного туризму, лісового туризму та сільського туризму України, фінансове забезпечення спільних програм, проєктів, пільговий режим оподаткування, дотації, екологічний податок. Продемонстровано організаційно-інституціональний механізм розвитку туристично-рекреаційної діяльності, що в результаті впровадження забезпечить еколого-економічний розвиток туристичної галузі.

Доведено, що інституціональне забезпечення займає вагоме значення як у державному регулюванні збалансованого природокористування, так і в рекреаційно-туристичній сфері, що, в свою чергу забезпечить формування поетапної, ієрархічної системи еколого-економічних, соціальних інститутів з метою збалансованого розвитку природно-ресурсної сфери в контексті туристичної діяльності. Таким чином, інституціональний механізм туристично-рекреаційної природокористування являє собою структурну систему всіх суб'єктів-учасників, керуючих та регулюючих інституцій, нормативно-правових документів, що визначають суть збалансованого природокористування у цій сфері, та контролюють його відповідне забезпечення та створення стратегії з підтримки, координації та контролю за діями суб'єктів у сфері туристично-рекреаційної діяльності.

Levels of influence of development of recreational and tourist activity are defined. Ecological and economic levers are proposed, which ensure a balanced use of nature, as well as the use of strategic directions for the implementation of institutional support, as these areas are now gaining relevance at the regional level. The directions of improvement of administrative processes of recreational and tourist branch are substantiated. Stages of improvement of development of recreational and tourist nature use are offered.

It is determined that the legal regulation of the environment includes the use of economic methods and levers, as economic levers include: attracting investment in the development of green tourism, recreational tourism, forestry and rural tourism in Ukraine, financial support for joint programs, projects, preferential tax treatment, subsidies, environmental tax. The organizational and institutional

mechanism of development of tourist and recreational activity is demonstrated that as a result of introduction will provide ecological and economic development of tourist branch.

It is proved that institutional support is important both in the state regulation of sustainable nature management and in the recreational and tourist sphere, which, in turn, will ensure the formation of a phased, hierarchical system of ecological, economic and social institutions for balanced development of natural resources in context of tourism activities. Thus, the institutional mechanism of tourist and recreational nature management is a structural system of all participating entities, management and regulatory institutions, legal documents that define the essence of sustainable nature management in this area, and control its appropriate provision and strategy for support, coordination and control over the actions of entities in the field of tourism and recreation.

Ecological, economic and social priorities have been identified in the process of development of recreational and tourist nature management, which will ensure sustainable use and restoration of natural resources in the future will meet the needs of future generations. After all, the support of state and local authorities will create conditions for attracting investment and community development, development of environmental and tourist infrastructure, which will lead to economic efficiency of tourism and recreation.

Ключові слова: інституціональне забезпечення, природокористування, рекреаційно-туристичний потенціал, сільський туризм, регіональний розвиток.

Key words: institutional provision, nature management, recreational and tourist potential, rural tourism, regional development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Україна має багаті туристично-рекреаційні ресурси, які за належного використання можуть сприяти високоефективному розвитку туристичної індустрії. Попри деякі зрушення, розвиток туризму гальмується багатьма причинами, серед яких найсуттєвішими є відсутність належного стану туристичної інфраструктури, повільні темпи зростання обсягів фінансування у розвиток матеріально-технічної бази туризму [1].

За оцінками Всесвітнього економічного форуму, проведеного в 2017 році, Україна зайняла перші місця в рейтингу країн з найменшою часткою туристичної індустрії в складі ВВП, що склало всього 1,5 %. У той час, коли туристична галузь у світовому ВВП становить близько 10 % [2].

Особливо актуальним у сучасних умовах є удосконалення методів, інституціонального, організаційного та фінансово-ресурсного забезпечення розвитку туризму на макро-, мезо- і на мікрорівні. Адже активізація діяльності підприємств туризму має ґрунтуватися на розширенні можливостей регіонального управління інвестиційними процесами в зазначеному напрямі та поєднанні ефективного державного регулювання економіки з ринковою саморегуляцією [3].

Варто відмітити, що основною діяльністю важелів щодо функціонування стратегії розвитку туристичної галузі в Україні, що відбувається в сучасних умовах суспільного поділу праці, який визначає розвиток туризму як еколого-економічної діяльності, тому на діяльність впливають рівні впливи розвитку туристичної діяльності (рис. 1).

Адже для виконання необхідних ефективних рішень для розвитку управління туристич-

ною діяльністю, потрібно удосконалювати інституціональний механізм рекреаційно-туристичної діяльності, який повинен посідати чільне місце у системі важелів та інструментів що включатиме: виконання принципів, функцій, завдань і методів регулювання управління, дотримання нормативно-правового забезпечення в контексті рекреаційно-туристичної діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні і методологічні засади рекреаційно-туристичної діяльності висвітлені в багатьох наукових пра-

Рис. 1. Рівні впливу розвитку туристичної діяльності

Джерело: сформовано автором на основі [4].

цях українських дослідників. Зокрема, численні публікації Л.С. Гринів, В.І. Мацола, Л.М. Черчик — оцінці рекреаційно-туристичного потенціалу Західного регіону і України. М.І. Долішній, В.Ф. Кифяк, О.П. Мельник, В.К. Федорченко, Н.К. Мойсєєва, І.М. Школа, І.Д. Козьменко — оцінці проблем та перспектив розвитку ринку туристичних послуг на транскордонних територіях [5—9]. Залишається недостатньо висвітлено інституціональна складова розвитку туристично-рекреаційного природокористування, яка потребує удосконалення як на державному рівні так і на регіональному.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування аспектів вдосконалення механізмів державної рекреаційно-туристичної діяльності в умовах розвитку інституціонального забезпечення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основними формуючими параметрами рекреаційно-туристичного потенціалу регіону окрім ресурсного забезпечення (рекреаційно-туристичні, трудові, фінансово-інвестиційні, технічні ресурси) є стан інфраструктури (виробничої й соціальної), інституціональне забезпечення, геоекономічне становище та геополітична компонента. Відповідно, під рекреаційно-туристичним потенціалом регіону ми розуміємо сукупність як безпосередньо рекреаційно-туристичних ресурсів, так і всіх наявних ресурсів (природно-ресурсні, виробничі, трудові, фінансово-інвестиційні, технологічні, інформаційні та екологічні) і можливостей відповідного регіону, які можуть використовуватись або використовуються в цілях виконання фізіологічного існування людини (відпочинок, оздоровлення та туризм), забезпечення діяльності суб'єктів рекреаційно-туристичної сфери економіки, досягнення стійкості регіонального розвитку [10].

Варто зазначити, що одними з основних аспектів розвитку туристичної діяльності є інституціональні перешкоди, тобто недосконалий рівень уваги органів державної влади до розвитку туристичної галузі в Україні, недотримання нормативно-правової бази щодо розвитку як сільського зеленого туризму, екологічної інфраструктури тощо, все це веде до економічно непривабливого простору для здійснення господарської діяльності. Немає впевненості для підприємців щодо створення туристичного бізнесу у сільській місцевості, з боку держави — це нестабільність, що викликана економічними та політичними кризами.

Підвищення якості інституційного забезпечення розвитку рекреаційно-туристичної діяльності в країні та розвиток нормативно-правового забезпечення, а також формування правового поля для розбудови цього виду туризму та залучення інвестицій у цю галузь має бути першочерговим завданням для її ефективного розвитку. На сьогодні в Україні, попри численні спроби та проекти, відсутній головний рамковий закон у даній сфері, що має регулювати взаємопов'язані процеси. Експерти наголошують, що основна проблема в означенні пов'язана з тим, що ця діяльність за характером її здійснення є доволі різноплановою. Так, перешкодою в популяризації розвитку туристичної діяльності серед меш-

канців сільських територій на законодавчому рівні є не усвідомлення ними різниці між різними видами рекреаційно-туристичної діяльності. Тобто загальна необізнаність населення про базові речі рекреаційно-туристичних можливостей створює перепони вже на початковому рівні та етапі загальних обговорень. Тому доцільно приділити увагу забезпечення інформаційної складової в процесі реалізації етапів розвитку рекреаційно-туристичної діяльності.

Реалізація державної політики в туристичній діяльності здійснюється шляхом: визначення і реалізації основних напрямів державної політики в галузі туризму, пріоритетних напрямів розвитку туризму; визначення порядку класифікації та оцінки туристичних ресурсів України, їх використання та охорони; спрямування бюджетних коштів на розробку і реалізацію програм розвитку туризму; визначення основ безпеки туризму; нормативного регулювання відносин у галузі туризму Закон України "Про туризм" ст. 6. Основні способи та цілі державного регулювання в галузі туризму. Основні пріоритетні напрями державної політики в галузі туризму [11].

Враховуючи окреслене, варто зауважити наявність значних особливостей ведення бізнесу у сфері сільського зеленого туризму, які варто враховувати під час формування законодавчої бази його розвитку. Питання формування законодавчого підґрунтя для розвитку такого виду туризму має свою тривалу історію. У 2000 році було розроблено проект Закону "Про сільський екотуризм", а у 2003 році проект Закону "Про сільський та сільський зелений туризм" [12]. Проте ці нормативні акти не були прийняті. Також окремими професійними об'єднаннями був розроблений проект Закону України "Про аграрний туризм та агротуристичну діяльність" [13]. Варто відмітити, за час незалежності в розвитку рекреаційно-туристичної діяльності відбувалась трансформація державних органів влади, яка так би мовити забезпечувала регулювання розвитку та діяльності туристичною сферою. Інституціональні зміни, які проводили на державному рівні починаючи з 1991—2016 рр. У тому числі відбувались численні зміни в проектах нормативних актів, у сфері розвитку сільського зеленого туризму, які залишаються неврегульованими до сьогодні, в тому контексті більшості заходів залишилася декларативними і не виконаними.

Оскільки Держава проголошує туризм одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури. Стандарти туристичної галузі, які діють в Україні, створюють сприятливі умови для функціонування в державі ефективного, розвинутого туристичного ринку з безпечними, високоякісними, різноманітними туристичними послугами [14, с. 1].

Попри певні зусилля, які задекларовані українською владою щодо розвитку рекреаційно-туристичної сфери, реалії сучасного життя показують, що ефективність державного регулювання цієї сферою залежить від центрального органу влади, на який покладені повноваження щодо розвитку сфери туризму та рекреації [15]. Також, вагоме значення мають органи місцевої влади та об'єднані територіальні громади, саме вони запускають процес залучення інвестицій в регіони та демонструють перспективи розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу.

Зазначмо, що інституціональне забезпечення займає вагомe значення як у державному регулюванні збалансованого природокористування, так і в рекреаційно-туристичній сфері, що в свою чергу забезпечить формування поетапної, ієрархічної системи еколого-економічних, соціальних інститутів з метою збалансованого розвитку природно-ресурсної сфери в контексті туристичної діяльності. Таким чином, інституціональний механізм туристично-рекреаційної природокористування являє собою структурну систему всіх суб'єктів-учасників, керуючих та регулюючих інституцій, нормативно-правових документів, що визначають суть збалансованого природокористування у цій сфері, та контролюють його відповідне забезпечення та створення стратегії з підтримки, координації та контролю за діями суб'єктів у сфері туристично-рекреаційної діяльності.

Слід забезпечувати функції екологічного управління щодо встановлення екологічних нормативів і контролю за їх використанням, де можна простежити стан навколишнього природного, попередити ризики та акцентувати увагу на екологічне відновлення. На сьогодні вагомою причиною є те, що на туристично-рекреаційну діяльність не використовуються неформальні інституціональні норми і правила щодо збалансованості природокористування.

До нормативно-правового регулювання навколишнього природного середовища входить застосування економічних методів та важелів, оскільки економічні важелі передбачають: залучення інвестицій у розвиток зеленого туризму, рекреаційного туризму, лісового туризму та сільського туризму України, фінансове забезпечення спільних програм, проєктів, пільговий режим оподаткування, дотації, екологічний податок. За допомогою використання важелів забезпечується збалансоване природокористування, а також використання стратегічних напрямів реалізації інституціонального забезпечення. Розглядаючи питання комплексно, необхідно виділити першочергові етапи вдосконалення розвитку рекреаційно-туристичного природокористування, а саме:

- формування розвиненого ринку екологічних послуг;
- законодавчо-нормативне стимулювання щодо розв'язання екологічних проблем у контексті рекреаційно-туристичного ресурсу;
- розширення міжнародного співробітництва в контексті спільних програм, екологічними організаціями;
- запровадження нових туристичних ресурсів;
- розгортання робіт щодо створення системи екологічного моніторингу;
- забезпечення сприятливих умов для підприємницької діяльності в сфері активного відпочинку.

Адже розвиток управління рекреаційно-туристичною діяльністю зумовлюється сукупністю аспектів еко-

Рис. 2. Організаційно-інституціональний механізм розвитку туристично-рекреаційної діяльності

Джерело: сформовано автором.

логічного, економічного, організаційного, соціального та правового, а також міжнародного спрямування, підґрунтям яких виступають нормативно-правова база, концепції, стратегії розвитку, а також природно-кліматичні умови, тощо. Виходячи з цього, державна підтримка окремих галузей економіки України, зокрема і лісового господарства, здійснюється за допомогою публічних фінансів.

Викладене дало підстави стверджувати, що на сучасному етапі розвитку економічної системи управління рекреаційно-туристичною діяльністю виявилось неспроможним, неефективним подолати кризові явища, суперечності в ньому та вийти на новий, конкурентоспроможний рівень розвитку. Тому тільки за умов підходів управління (організаційно-інституціонального механізму), спираючись на процеси децентралізації влади, можна досягти позитивних, конструктивних трансформацій у рекреаційно-туристичній діяльності, поліпшивши тим самим показники макроекономічного середовища регіону, розв'язати сучасні проблеми збалансованості економічного зростання туристичного сектору, а також сформувати дієву стратегію еколого-економічного розвитку туристично-рекреаційною галуззю (рис. 2).

ВИСНОВКИ

Отже, для забезпечення сталого природокористування та відтворення ресурсів у рекреаційно-туристичній галузі одним з головних завдань є вдосконалення управлінських процесів та залучення всіх суб'єктів інституціонального забезпечення. Це призведе до поетапного розвитку формуючих аспектів рекреаційно-туристичної діяльності. Необхідно виокремити еколого-економічні та соціальні пріоритети, в процесі розвитку рекреаційно-туристичного природокористування. Це дозволить забезпечити стале використання та

відновлення природних ресурсів та в подальшому буде задовольняти потреби майбутніх поколінь. Підтримка державної та місцевої влади створить умови для залучення інвестицій та розвитку громад, розбудови екологічної та туристичної інфраструктури, що призведе до економічної ефективності туристично-рекреаційної діяльності.

Література:

1. Худо В. Інвестиційні можливості туристичної сфери України. Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2008. Вип. 24. С. 351—358.
2. Середницька Л.П., Гуменна Т.В. Пріоритетні напрями розвитку туристичних послуг України. Економіка і суспільство. 2018. Вип. 18. С. 695.
3. Берданова О. Стратегічне планування місцевого розвитку: практ. посіб. Швейцарсько-український проєкт "Підтримка децентралізації в Україні" — DESPRO. Київ: ТОВ "Софія-А", 2012. 88 с.
4. Балабанов І.Т. Економіка туризму: учеб. посіб. Москва: Финансы и статистика, 2003. 173 с.
5. Кляпчук О.О. Туристично-рекреаційні ресурси Львівської області: Територіальна диференціація, оцінка, напрями використання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. географ. наук.: спец. 11.00.02 "Економічна та соціальна географія" / О.О. Кляпчук. Львів, 2011. 20 с.
6. Кузик С.П. Географія туризму [Електронний ресурс]: навч. посіб. для студ. географ. вузів III—IV рівнів акредитації / С.П. Кузик. — Режим доступу: http://www.pidruchniki.ws/1584072043738/turizm/geografiya_turizmu
7. Національний класифікатор України. Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010 чинний від 01.01. 2012 р. № 457 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakon.nau.ua>
8. Павлов В.І. Рекреаційний комплекс Волині. Теорія, практика, перспективи / В.І. Павлов, Л.М. Черчик. — Луцьк, 1998. — 124 с.
9. Черчик Л.М. Формування ринкових відносин у рекреаційному природокористуванні: моногр. — Луцьк: ЛНТУ, 2006. — 352 с.
10. Горин Г.В. Рекреаційно-туристичний потенціал Західного регіону України у контексті транскордонного співробітництва. Соц.-ек.проблеми сучас.періоду України, 2014, Вип. 2 (106). С. 171—178.
11. Закон України "Про туризм". — Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text>
12. Про сільський та сільський зелений туризм: Проєкт Закону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4299&skl=5
13. Про аграрний туризм та агротуристичну діяльність: проєкт Закону України. URL: <http://rural-tourism.com.ua/?a=viewmaterial&id=9>
14. Степанов В.Ю. Сільський зелений туризм в Україні: проблеми та перспективи / В.Ю. Степанов // Актуальні проблеми державного управління. — 2018. — № 1 (53). — С. 1—5.
15. Цибух В.І. Державне регулювання у сфері туризму в Україні. Статистика України. 2005. № 1. С. 80—84.

References:

1. Khudo, V. (2008), "Investment opportunities in tourism sector of Ukraine", Visnyk Lvivskoho universytetu, vol. 24, pp. 351—358.
 2. Serednytska, L. P. and Humenna, T. V. (2018), "Priority directions of development of tourist services of Ukraine", Ekonomika i suspilstvo, vol. (18), pp. 695—701. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-18-97>
 3. Berdanova, O. (2012), Stratehichne planuvannya mistsevoho rozvytku: praktychnyi posibnyk [Strategic planning of local development: practical guide], TOV "Sofyia-A", Kyiv, Ukraine.
 4. Balabanov, I. T. (2003), Ekonomika turizma: uchebnoe posobie [Tourism Economy: study guide], Finansy i statistika, Moscow, Russia.
 5. Klapchuk O.O. (2011), "Tourist and recreational resources of Lviv region: Territorial differentiation, assessment, areas of use", Abstract of Ph.D. dissertation, Lviv, Ukraine.
 6. Kuzyk, S.P. (2011), Heohrafiia turizmu: navchalnyi posibnyk [Geography of tourism: study guide], Znannia, Kyiv, Ukraine, available at: http://www.pidruchniki.ws/1584072043738/turizm/geografiya_turizmu (Accessed 10 April 2021).
 7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012), "The National Classifier of Ukraine "Classification of types of economic activity", available at: <http://www.zakon.nau.ua> (Accessed 10 April 2021).
 8. Pavlov, V. I. and Cherchyk, L. M. (1998), Rekreatsiyni kompleks Volyni: teoriia, praktyka, perspektivy [Recreational complex of Volyn. Theory, practice, prospects], Nadstyyria, Lutsk, Ukraine.
 9. Cherchyk, L. M. (2006), Formuvannya rynkovykh vidnosyn u rekreatsiinomu pryrodokorystuvanni: monohrafiia [Formation of market relations in recreational nature management: monograph], LNTU, Lutsk, Ukraine.
 10. Ghoryn, Gh.V. (2014), "Recreational and tourism potential of the Western region of Ukraine in the context of cross-border cooperation", Soc.-ek. problemy suchas. periodu Ukrayiny, vol. 2 (106), pp. 171—178.
 11. Verkhovna Rada of Ukraine (1995), The Law of Ukraine "About tourism", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 10 April 2021).
 12. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), Draft Law of Ukraine "About rural and rural green tourism", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4299&skl=5 (Accessed 10 April 2021).
 13. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), Draft Law of Ukraine "About agrarian tourism and agrotourism activity: Law of Ukraine", available at: <http://ruraltourism.com.ua/?a=viewmaterial&id=9> (Accessed 10 April 2021).
 14. Stepanov, V. Yu. (2018), "Rural green tourism in Ukraine: problems and prospects", Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia, vol. 1 (53), pp. 1—5.
 15. Tsybukh, V. (2005), "State regulation in the field of tourism in Ukraine", Statystyka Ukrainy, vol. 1, pp. 80—84.
- Стаття надійшла до редакції 13.04.2021 р.*